

Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-13 και ΕΠΟΣ του '40 Δύο σταθμοί της νεότερης ιστορίας μας, που μας δίδαξαν την ομόνοια και την ομοψυχία

Γράφει
ο Ευάγγελος Μαυρογόνατος
Απόστρατος Αξιωματικός του Στρατού Ξηράς
Αρθρογράφος - Ιστορικός Ερευνητής

Τον μήνα Οκτώβριο κάθε χρόνο εορτάζουμε, τρία σημαντικότερα γεγονότα της νεότερης ιστορίας μας, τον Μακεδονικό Αγώνα, την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912 και το ΕΠΟΣ του '40.

Ο Μακεδονικός Αγώνας, αυτός ο ακήρυχτος ανορθόδοξος πόλεμος, ήταν ο πρόδρομος των Βαλκανικών πολέμων.

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους, η Ελλάδα διπλασίασε την εδαφική της έκταση και ενσωμάτωσε στον εθνικό κορμό προαιώνιες κοιτίδες των Ελλήνων και με το Έπος του '40 δόξασε την Ελλάδα παγκοσμίως.

Συγκρίνοντας τους δύο τελευταίους πολέμους, σταθμούς της νεότερης ιστορίας μας, θα βρούμε πολλά κοινά στοιχεία και ομοιότητες.

Θα επικεντρώσουμε όμως την προσοχή μας σε τρεις βασικούς παράγοντες, οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την επιτυχία ενός ένοπλου αγώνα (απελευθερωτικού ή αμυντικού, γιατί οι Έλληνες αυτούς τους αγώνες έδωσαν στο διάβα της νεότερης ιστορίας μας).

Ο πρώτος παράγων είναι η Ηγεσία. Οι ηγέτες είναι εκείνοι που αφήνουν τα σημάδια τους στην ιστορία.

Ναι, οι Έλληνες Μακεδόνες ήσαν καλοί πολεμιστές. Αν όμως δεν υπήρχε ο Μέγας Αλέξανδρος, δεν θα έφθανε η Ελλάδα στην Ινδία.

Η Ελλάδα, τον περασμένο αιώνα, είχε την τύχη να έχει έναν Βενιζέλο, έναν Κωνσταντίνο, έναν Μεταξά, έναν Κουντουριώτη. Ένα 1912 και ένα 1940.

Τα πολεμικά αυτά γεγονότα απέδειξαν την πολιτική μεγαλοφυΐα του Βενιζέλου και τη στρατιωτική ιδιοφυΐα του Μεταξά.

Ο δεύτερος παράγων είναι να γνωρίζεις τις αιτίες των πραγμάτων, να εκτιμάς τις καταστάσεις και να διαχειρίζεσαι καταλλήλως τις κρίσεις.

Ο τρίτος παράγων είναι να έχουμε άρτιες εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες Ένοπλες Δυνάμεις, άριστη Διοικητική Μέριμνα υποστήριξης προσωπικού και μέσων και άρτια προπαρασκευή στην επιστράτευση (σχεδιασμός και εύχρηστα υλικά).

Και οι τρεις αυτοί παράγοντες συνέπεσαν στους δύο αυτούς σταθμούς της νεότερης ιστορίας μας.

Σε ό,τι αφορά τα γνωστά θετικά αποτελέσματα των Βαλκανικών Πολέμων δεν θα υπήρχαν εάν δεν συνεργάζονταν οι παράγοντες που ανέφερα παραπάνω.

Αλλά ας δούμε παρακάτω πιο αναλυτικά αυτά τα γεγονότα.

Ως γνωστόν το 1893 η Ελλάδα πτώχευσε (με το γνωστό «Δυστυχώς επτωχεύσαμε» του Χ. Τρικούπη).

Η κατάσταση του στρατού ήταν απογοητευτική. Δεν υπήρχαν κονδύλια για τον εφοδιασμό. Δεν υπήρχε οργάνωση και μόρφωση των στελεχών. Δεν υπήρχε εκπαίδευση του στρατεύματος.

Οι αξιωματικοί τοποθετούντο με κομματικά κριτήρια. Επικρατούσε αναρχία, αναξιοκρατία και γενική έλλειψη πολεμικής προπαρασκευής.

Έτσι με αυτή την επικρατούσα κατάσταση, χωρίς προπαρασκευή και μόνο με το συναίσθημα, δυστυχώς οδηγηθήκαμε στον ατυχή πόλεμο του 1897 τον οποίο χάσαμε.

Βεβαίως μετά από εκείνο τον ατυχή πόλεμο, που είχε σαν συνέπεια την πίκρα και την καταισχύνη, ακολούθησαν οι πολεμικές αποζημιώσεις που μας επέβαλε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ).

Ο ενεργός στρατός όχι μόνο ήταν ολιγάριθμος, αλλά και από αυτόν ένας μεγάλος αριθμός ήταν αποσπασμένος σε καθήκοντα δασοφυλακής, αστυνομείσεως, τελωνοφυλακής και δεσμοφυλάκων.

Το πεζικό ήταν εξοπλισμένο με Γκρα και το πυροβολικό με πεπαλαιωμένα βραδυβόλα Κρουπ.

Μετά την ήττα του 1897, ήταν άκρως επιβεβλημένη η ανάγκη για αναδιοργάνωση του στρατού.

Η κυβέρνηση του Κερκυραίου πρωθυπουργού Γεωργίου Θεοτόκη έκανε πολλά για την ανανέωση του πολεμικού υλικού και για την καλύτερη οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων.

Η πολεμική αυτή προετοιμασία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στα μετέπειτα πολεμικά γεγονότα και τις νίκες της Ελλάδας.

Ιδρύθηκε το Ταμείο Εθνικής Αμύνης για τον εφοδιασμό του στρατού και παράλληλα δόθηκε μεγάλη προσοχή στην εκπαίδευσή του.

Τον Αύγουστο του 1899 αποστέλλεται στην Πολεμική Ακαδημία του Βερολίνου ο πρώτος σε όλες τις τάξεις της Σχολής Ευελπίδων Ανθυπολοχαγός Μεταξάς και οι συνάδελφοί του Παπαβασιλείου και Στρατηγός. Εκεί διακρίνεται ο Μεταξάς.

Έρχεται πρώτος σε όλα τα μαθήματα. Τον εκτιμούν όλοι οι συμμαθητές του από όλο τον κόσμο. Και εκεί, στην Πολεμική Ακαδημία, η γερμανική εκτίμηση προς την ανωτερότητά του θα τον τιμήσει με την επιγραφή: «Ουδέν πρόβλημα άλυτο διά τον Ιωάννην Μεταξά».

Με Βασιλικό Διάταγμα της 19ης Φεβρουαρίου του 1907 ρυθμίστηκε ό,τι αφορούσε τον φορητό οπλισμό του στρατεύματος. Σύμφωνα με αυτό εισήχθησαν νέα επαναληπτικά αυστριακά τυφέκια Mannlicher (Μάνλιχερ) υποδείγματος 1903 και διαμετρήματος 6,5 χιλιοστών.

Ο εφοδιασμός των μονάδων με τα νέα αυτά τυφέκια άρχισε από τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

Οι μονάδες Πεζικού και Μηχανικού εφοδιάστηκαν με μακριά τυφέκια του τύπου αυτού και οι μονάδες Ιππικού, Πυροβολικού, Νοσοκόμων και Μεταγωγικού με αραβίδες Μάνλιχερ.

Επίσης, το 1910 έλαβε χώρα πλήρης ανανέωση των πεδινών και ορειβατικών πυροβόλων.

Τα παλιά βραδυβόλα αντικαταστάθηκαν με τα νέα ταχυβόλα πυροβόλα, από τα τελειότερα στο είδος τους την εποχή εκείνη.

Η ανανέωση επιτεύχθηκε με την προμήθεια 144 πεδινών πυροβόλων Σνάιντερ, υποδείγματος 1908 και διαμετρήματος 75 χιλιοστών, καθώς και 36 ορειβατικών ταχυβόλων πυροβόλων Σνάιντερ Δαγκλή, του ίδιου υποδείγματος και διαμετρήματος. Με τις προμήθειες αυτές ήταν δυνατός ο εξοπλισμός 36 πεδινών και 9 ορειβατικών πυροβολαρχιών.

Το σύνολο του οπλισμού που διέθετε ο στρατός το 1912, ανερχόταν σε 115.000 τυφέκια Μάνλιχερ, 112.000 τυφέκια Γκρα, 60 πολυβόλα, 7.640 περιστροφα και πιστόλια, 144 πεδινά και 36 ορειβατικά πυροβόλα. Υπήρχαν επίσης πολλά πεδινά και βαριά πυροβόλα, καθώς και μερικά πολυβόλα, παλιού τύπου.

Παράλληλα με τις προμήθειες οπλισμού και λοιπού πολεμικού υλικού, έγινε στη χρονική περίοδο 1910 - 12 και η οχύρωση της παραμεθόριας περιοχής της χώρας.

Με νόμο που εκδόθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1910 καθορίστηκε συγκρότηση σε κάθε περιοχή μιας εφεδρικής μεραρχίας από επιστράτους, ρυθμίστηκε ο τρόπος μεταβάσεως του στρατού στην εμπόλεμη σύνθεση και αποφασίστηκε η δυνατότητα συμμετοχής της εθνοφρουράς στην εμπόλεμη δύναμη και η χρησιμοποίηση της εφεδρείας της για την ασφάλεια στο εσωτερικό της χώρας. Τον επόμενο χρόνο καταστρώθηκε λεπτομερές Σχέδιο Επιστρατεύσεως.

Τέλος, εξασφαλίστηκαν υλικά επιστρατεύσεως για ένα στρατό τουλάχιστον 60.000 ανδρών.

Παράλληλα, το 1906 αγοράστηκαν τα 6 αντιτορπιλικά τύπου «θυέλλης» (4 από τα αγγλικά ναυπηγεία Cammel – Laird («Αετός», «Λέων», «Πάνθηρ» και «Ιέραξ») και δύο από τα γερμανικά ναυπηγεία («Κεραυνός» και «Νέα Γενεά»). Όλα είχαν σύγχρονο εξοπλισμό και μπορούσαν να αναπτύξουν ταχύτητα 32 ν.μ.

Το 1910 αγοράστηκε το θωρηκτό Γ. Αβέρωφ ενώ βρισκόταν υπό ναυπήγηση στα ναυπηγεία του Ορλάντο, στο Λιβόρνο της Ιταλίας. Πήρε το όνομά του από το όνομα του μεγάλου εθνικού ευεργέτη, γιατί ένα κληροδότημά του αποτέλεσε την κυριότερη βάση του ποσού των 25 περίπου εκατομμυρίων χρυσών δραχμών που εστοίχισε τότε.

Τέλος, αποκτήθηκε το υποβρύχιο «Δελφίν». Το υποβρύχιο αυτό, το πρώτο που χρησιμοποιήθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις σε όλο τον κόσμο, είχε παραγγελθεί στα ναυπηγεία της Τουλών το 1910 και κατέπλευσε στον Ναύσταθμο στις 5 Οκτωβρίου 1912.

Όσο υπήρχε η ομόνοια και η συνεργασία Βενιζέλου – Κωνσταντίνου, η Ελλάδα μεγαλούργουσε και γράφτηκε το ΕΠΟΣ των Βαλκανικών Πολέμων.

Δυστυχώς η διάσταση απόψεων μεταξύ τους κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που ξέσπασε το 1914, προκάλεσε τον εθνοκτόνο διχασμό και τελικά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Ας προχωρήσουμε όμως στον δεύτερο σταθμό της ιστορίας μας, το ηρωικό ΟΧΙ και το Έπος του '40.

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκα στους παράγοντες που επιδρούν και τις προϋποθέσεις που πρέπει να υπάρχουν για να έχει κάθε επιχείρηση ένα θετικό αποτέλεσμα και ένας πόλεμος επιτυχή έκβαση.

Θα δούμε παρακάτω ότι τα ίδια συνέβησαν και στον πόλεμο του 1940.

Η Ελλάδα, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, προσπαθούσε να επουλώσει τις πληγές της. Η περίοδος από το 1923 μέχρι το 1935 είναι η πιο ταραχώδης.

Η πολιτική αστάθεια από τη μία πλευρά (17 Κυβερνήσεις, Κινήματα, Δικτατορίες, Βασιλεύουσα Δημοκρατία, Αβασίλευτη Δημοκρατία, θανατικές καταδίκες, κ.λπ), η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 - 1932 από την άλλη, αλλά ταυτοχρόνως δε και η πραγματική ανάγκη να φροντίσει η Ελλάδα για τον ξεριζωμένο ελληνισμό της Μικράς Ασίας, δεν είχαν αφήσει περιθώρια για να βελτιωθεί το αξιόμαχο των ενόπλων δυνάμεων. Στην ουσία δεν μπορούμε να αναφέρουμε καν τη λέξη «αξιόμαχο».

Το διάστημα 1936-1940 αποτέλεσε την τετραετία της ορθολογικής στρατιωτικής και ψυχολογικής προπαρασκευής της χώρας, που απέφερε τελικά το νικηφόρο αποτέλεσμα του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Η προπαρασκευή της χώρας έγινε σε όλους τους τομείς. Ο εκσυγχρονισμός και η αυτάρκεια των πυρομαχικών, καθώς και η προμήθεια του πολεμικού υ-

λικού και η εκπαίδευση, δεν ήταν έργο ολίγων ημερών. Καταφέραμε να παρατάξουμε στρατό στην Αλβανία, που ουδέποτε είχε συμβεί στην νεώτερη Ελλάδα.

139 τάγματα πεζικού, 48 ίλες ιππικού, 43 λόχοι διαβιβάσεων, 18 λόχοι Σκαπανέων, 22 ανεξάρτητοι λόχοι πολυβόλων, 184 όλμοι 81 χιλιοστών, 88 πυροβόλα συνοδείας πεζικού, 320 ορεινά πυροβόλα, 84 πεδινά πυροβόλα, 131 μέσα πυροβόλα, 30 αντιαρματικά πυροβόλα.

Αν προσθέσουμε και τις χιλιάδες των ανδρών της «Γραμμής Μεταξά», του στρατού που φύλαγε τα σύνορα από τον Νέστο μέχρι τον Αξιό και τις Μονάδες των μετόπισθεν, η Ελλάδα παρέταξε αξιόμαχο στρατό άνω των 600.000 ανδρών που πολέμησαν επί επτά μήνες.

Η «Γραμμή Μεταξά», που αναφέρεται σε όλα τα στρατιωτικά συγγράμματα του κόσμου, με τα 21 μόνιμα οχυρά και τα εκατοντάδες ημιμόνιμα, σε μήκος διακοσίων χιλιομέτρων από το Μπέλες μέχρι τον Νέστο, δεν κατασκευάστηκαν εν ριπή οφθαλμού και σε μια νύχτα.

Η Αεροπορία, το 1935 σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία ήταν ανύπαρκτη.

Μόνο στη διάρκεια του Κινήματος του 1935, καταντήσαμε να δανειστούμε από χώρα της Βαλκανικής ένα αεροπλάνο και μερικές βόμβες.

Στην έκδοση της «Εκθέσεως της πολεμικής ιστορίας των Ελλήνων» διαβάζουμε: "Από το 1936 άρχισε ο εφοδιασμός της Αεροπορίας με πάσης φύσεως αεροπορικό υλικό. Παραγγέλθηκαν 300 περίπου αεροσκάφη διαφόρων τύπων, πολεμικά και εκπαιδευτικά. Δυστυχώς λόγω του εκραγέντος το 1939 Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολλές από τις παραγγελίες ακυρώθηκαν από τα εργοστάσια. Παρελήφθησαν εν τούτοις 130 πολεμικά αεροσκάφη και 75 εκπαιδευτικά".

Εκτός από τη στρατιωτική προπαρασκευή η Ελλάδα προετοιμάστηκε και από ψυχολογικής πλευράς.

Οι προκλήσεις του ιταλικού φασισμού είχαν κλιμακωθεί σε βάθος χρόνου. Αεροπορικές παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου. Βομβαρδισμός πολεμικών μας πλοίων που ναυλοχούσαν ειρηνικά σε ελληνικά λιμάνια. Τορπιλισμός του καταδρομικού «ΕΛΛΗ».

Συνεχή διαβήματα των Ιταλών για μια σειρά δήθεν διευκολύνσεων της χώρας μας προς τον Βρετανικό στόλο της Μεσογείου. Επανειλημμένοι εξευτελισμοί του Έλληνα Πρεσβευτή στη Ρώμη Ι. Πολίτη από την ηγεσία του φασισμού.

Σκηνοθετημένα κατασκευάσματα του Μουσολίνι για «τρομερές καταπιέσεις» του αλβανικού πληθυσμού που κατοικούσε στην Ελλάδα και για δολοφονίες Αλβανών πατριωτών (όπως του λήσταρχου Νταούντ Χότζα, που, όπως αποκαλύφθηκε, σκοτώθηκε στην πατρίδα του από δύο συμπατριώτες του) και άλλα.

Στις προκλήσεις αυτές ο Μεταξάς δεν ενέδωσε. Καίτοι γνώριζε την ταυτότητα του υποβρυχίου που торπίλισε το «ΕΛΛΗ», άφησε την αγανάκτηση του ελληνικού λαού να φουντώνει.

Μέσα από τη σιγή η Ελλάδα δεν κέρδισε μόνο σε υπερηφάνεια και αξιοπρέπεια, κέρδισε και σε δύναμη.

Η τακτική αυτή που τηρήθηκε, δεν πρέπει καθόλου να υποτιμηθεί. Δεν απόπλισε μόνο ηθικώς τον αντίπαλο, πριν τον αποπλίσσει και στο πεδίο των μαχών, αλλά σφυρηλάτησε το πατριωτικό φρόνημα, απέφυγε έστω και το παραμικρό ράγισμα της εθνικής ενότητας που θα μπορούσε να προκύψει από παράκαιρες συζητήσεις και υπερβολές και έτσι, όταν σήμανε η ώρα της μεγάλης απόφασης, η Ελλάδα βρέθηκε περισσότερο έτοιμη παρά ποτέ για να αποδυθεί στον υπέρ πάντων Αγώνα.

Τον εθνικό μας δυναμισμό δεν τον οργάνωσε, δεν τον εμπύχωσε, δεν τον καθοδήγησε η αφηρημένη έννοια που λέγεται Λαός, αλλά η προσωπικότητα που λέγεται Μεταξάς.

Μετά τη μεταπολίτευση, η 28η Οκτωβρίου και οι πρωταγωνιστές της (ο Πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς και ο Βασιλεύς Γεώργιος ο Β΄), αμφισβητήθηκαν και δυστυχώς το ΕΠΟΣ του '40 έπεσε θύμα των πολιτικών παθών και των κομματικών επιδιώξεων.

Ακόμη και σήμερα οι παρελάσεις μνήμης και απότισης φόρου τιμής στους νεκρούς μας, οι οποίοι σημειωτέον ήσαν όλων των κομματικών αποχρώσεων, γίνονται αντικείμενο κομματικής εκμετάλλευσης και πραγματοποιούνται κάτω από δρακόντεια αστυνομικά μέτρα, τα οποία αποτελούν όνειδος για τη Δημοκρατία. Ήθελα να ήξερα τι και ποιους φοβούνται;

Ας δούμε παρακάτω τι γράφει στο βιβλίο του «Τα χρόνια του μεγάλου πολέμου 1939-1944», σελίδες 19 και 20, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο οποίος ήταν εξόριστος στην Ανάφη από τον Μεταξά, όταν εξερράγη ο ελληνοϊταλικός πόλεμος:

«Πρέπει να είμεθα ευγνώμονες εις τον Ιωάννην Μεταξάν, διότι είπεν ολομόναχος το ΟΧΙ. Λέγουν όσοι αντικρίζουν με εμπάθεια και αυτά τα ανάγλυφα γεγονότα της ιστορίας ότι το ΟΧΙ δεν το είπε ο Μεταξάς το είπε ο ελληνικός λαός.

Ναι το είπεν ο ελληνικός λαός, αλλά αφού το είχε ειπεί ο Μεταξάς. Εάν ο Μεταξάς εκείνη τη νύκτα έλεγε ΝΑΙ στον Γκράτσι, θα έλεγε ΟΧΙ ο ελληνικός λαός που θα ξυπνούσε αργότερα; Θα το έλεγε μέσα του και θα το εκδήλωνε έμπρακτα όταν οργάνωνε μυστικά την αντίστασή του, αλλά η Αλβανική εποποιία δεν θα εγράφετο ποτέ. Ας είμεθα λοιπόν τίμιοι απέναντι της Ιστορίας. Το μέγα ΟΧΙ είναι πράξις του Ιωάννου Μεταξά».

Κατακλείδα

Θεωρώ ότι μετά από 80 χρόνια επιβάλλεται να βλέπουμε τα πράγματα πιο καθαρά και να μη φοβόμαστε να πούμε την αλήθεια.

Η ιστορία γράφεται από τους πρωταγωνιστές της και οι ιστορικοί απλώς την αποτυπώνουν στα βιβλία τους, που σε πολλές περιπτώσεις δυστυχώς την αλλοιώνουν σύμφωνα με τα κομματικά ή άλλα πιστεύω τους.

Τα πολιτικά λάθη και πάθη, οι σκοπιμότητες της μετεμφυλιακής και μεταδικτατορικής εποχής δεν έχουν λόγο ύπαρξης σήμερα. Θα πρέπει να τα εξαλείψουμε από τη μνήμη μας και να μην επηρεάζουν πλέον τη ζωή μας και τις αποφάσεις μας προς ανάδειξη ικανών ηγετών, ειδικά αυτή την δύσκολη περίοδο που περνά η Πατρίδα μας.

Όσες φορές η Ελλάδα είχε άξιους κυβερνήτες αντιμετώπισε με επιτυχία τις όποιες δυσκολίες (εμπόλεμες ή οικονομικές) και μεγαλούργησε.

Εκείνοι που δημιούργησαν με αυταπάρνηση και αυτοθυσία το έπος των Βαλκανικών Πολέμων και το έπος του '40 είναι φωτεινό παράδειγμα προς μίμηση. Οι άνθρωποι αυτοί είχαν πάνω απ' όλα την Πατρίδα. Καμιά ιδιοτέλεια. Δεν ασχολήθηκαν με τα κοινά για να πλουτίσουν.

Θυμηθείτε τον Πλαστήρα, ο οποίος πέθανε φτωχός πάνω σε ένα σιδερένιο κρεβάτι εκστρατείας.

Δεν άφησαν πίσω τους πλούτη. Δεν απέκτησαν ακίνητα. Δεν ενεπλάκησαν σε οικονομικά σκάνδαλα. Μας άφησαν το παράδειγμά τους. Ας τους μιμηθούμε.

Ας κάνουμε πράξη την ομόνοια και ας κλείσουμε την πόρτα στη διχόνοια.

Ας προσέξουμε τις Ένοπλες Δυνάμεις μας, που δεν είναι οι «ένστολοι» που ως συνήθως αναφέρονται, αλλά στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων και κατ' επέκταση των Σωμάτων Ασφαλείας, αυτός ο γενικός προσδιορισμός εμπεριέχει ίσως ανεπαίσθητα, ένα ποσοστό απαξίωσης προς τις Ε.Δ και τα Σ.Α.

Παρόλο που είμαστε μέλος της Ε.Ε, εντούτοις οι βλέψεις γειτόνων μας είναι υπό λανθάνουσα κατάσταση και ως εκ τούτου χρειαζόμαστε αξιόμαχες Ε.Δ.

Βεβαίως το αξιόμαχο των Ε.Δ. προϋποθέτει σύγχρονα οπλικά συστήματα, ανταλλακτικά υποστήριξής τους, εκπαιδευμένο προσωπικό και κυρίως «φρόνημα», για την ύπαρξη του οποίου υπεύθυνη είναι η Πολιτεία και η φυσική τους πολιτική ηγεσία.

Τέλος, πρέπει όλοι να αντιληφθούμε ότι οι Ε.Δ. δεν είναι "αυτοί"... είμαστε όλοι "εμείς", είναι τα παιδιά μας, τα εγγόνια μας που τις απαρτίζουν, προερχόμενοι από όλα τα κοινωνικά στρώματα και διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων.

Ας παραδειγματιστούμε όλοι μας από την ομοψυχία της Ελλάδας του 1912-13 και αυτής του ΕΠΟΥΣ του '40, αυτών των δύο μεγάλων σταθμών, της νεότερης ιστορίας μας.

**«Ψυχές, κι' αν πλανάστε σ' άλλη ζωή,
Λείψανα, κι' αν κοιμάστε,
Σας λειτουργώ στη δόξα μου.
Μακαρισμένοι νάστε».
(ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ)**